

9 Veilig Ontwerp en Beheer (CPTED)

Paul van Soomeren, DSP-groep Amsterdam: www.DSP-groep.nl; pvansoomeren@DSP-groep.nl

(Auteursversie september 2016 Hoofdstuk 9 Basisboek Integrale Veiligheid 2016 | 3e druk | 545 pagina's | paperback. Reeks: Boom studieboeken criminologie & veiligheid. ISBN: 978-94-6236-567-4. € 40,50)

Na dit hoofdstuk kun je:

- de belangrijkste achtergronden en principes benoemen voor CPTED (Crime Prevention through Environmental Design), oftewel het sociaal veilig ontwerpen, inrichten en beheren van een stad, wijk, gebouw of publieke ruimte;
- een nieuw ontwerp voor een gebied, of een inrichtings-/bouw- of beheerplan indicatief beoordelen op de sterke en zwakke kanten qua sociale veiligheid;
- een eerste oriënterend advies geven aan ontwerpers, inrichters/ bouwers of beheerders hoe een gebied sociaal veiliger gemaakt kan worden bijvoorbeeld door toepassing van instrumenten als een Veiligheidseffectrapportage, de Europese norm voor sociale veiligheid (CEN/TR 14383-2) en het Politie Keurmerk Veilig Wonen

9.1 Inleiding

Hoe kun je een stad, wijk, weg of plein sociaal veilig maken en sociaal veilig houden? Ervoor zorgen dat er weinig criminaliteit en overlast plaatsvindt – van geweld en inbraak via diefstal en vandalisme tot graffiti – en mensen zich op die plekken ook veilig voelen. Hoe kan je een omgeving objectief en subjectief sociaal veilig maken en houden?

Dat kan door bij de aanpak van veiligheid niet alleen te kijken naar de dader en het slachtoffer van criminaliteit, maar vooral ook te kijken naar de situatie waarin die twee samenkomen: de omgeving. Het meenemen van het onderwerp veiligheid in het ontwerp en beheer van een omgeving kan veel ellende voorkomen. Dat geldt overigens ook voor het ontwerp van producten. Je zou verwachten dat nieuwe auto's, mobieltjes, fietsen, laptops en dergelijke minder diefstalgevoelig zijn, of in ieder geval na een diefstal onbruikbaar gemaakt kunnen worden of makkelijk teruggevonden kunnen worden, maar dat is nog maar zeer beperkt mogelijk. Ontwerpers zouden producten (en diensten!) vóóraf eigenlijk altijd 'crime proof' moeten maken. Deze aanpak vinden we al terug in het criminaliteitspreventiebeleid in de Kabinetsnota Samenleving en Criminaliteit (Tweede Kamer, 1985). Daar werd al uitgebreid stilgestaan bij de mogelijkheden tot preventie van veel voorkomende criminaliteit 'door middel van planologische, bouwkundige en architectonische maatregelen'. Daarop voortbordurend bracht ook het ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (VROM) er een uitgebreide handleiding over uit (Van Soomeren, 1987). Recent onderzoek van onder andere de Nederlandse criminoloog Jan van Dijk (2012) en Graham Farrel (2013) laat zien dat deze aanpak – omschreven als de 'securityhypothese' – wel eens de belangrijkste verklaring kan zijn voor de recente daling van de criminaliteit die zich in bijna alle Westerse landen voordoet. Zo blijkt op basis van de thans beschikbare kennis volgens Jaap de Waard (2015) van het ministerie van VenJ 'de securityhypothese de meest belangrijke en robuuste verklaring te zijn' voor de daling van de criminaliteit. Daarbij tekent De Waard wel aan: 'De securityhypothese is vooral van toepassing bij de verklaring van de teruggang van vermogenscriminaliteit (vooral autodiefstal, winkeldiefstal en woninginbraak). De verklaring daarvan op typen van (seksueel) geweld, is minder duidelijk.'

9.2 Definitie en achtergrond

CPTED gedefinieerd

In Nederland spreken we van Veilig Ontwerp en Beheer en internationaal heet het Crime Prevention Through Environmental Design: CPTED (spreek uit Sep-Tet). CPTED is een aanpak waarmee criminaliteit, maar ook overlast, asociaal gedrag en onveiligheidsgevoelens, voorkomen worden (en/of waarbij de materiële en immateriële schade zo klein mogelijk blijft), door een multidisciplinair proces waarbij een specifiek gebied (stad, dorp, buurt, gebouw, zowel fysiek als sociaal) beter gepland, ontworpen en beheerd wordt via omgevingsgerichte maatregelen.

De wortels van CPTED

Het begrip CPTED werd voor het eerst gebruikt door Jeffery (1971), die stelde dat sociologen en criminologen de sociale oorzaken van criminaliteit schromelijk hadden overschat ten koste van biologische en ecologische factoren. Jeffery betoogde dat preventie van criminaliteit gericht moet zijn op biologische factoren, maar vooral op het verkleinen van de mogelijkheden voor criminaliteit.

Vanuit verschillende disciplines hebben onderzoekers en praktijkmensen het begrip CPTED vervolgens nader inhoud gegeven, bijvoorbeeld de architect Oscar Newman die met zijn boek *Defensible Space* de wereld van de planners en architecten opschudde (Newman, 1972). Hij stelde dat het fysieke ontwerp van gebouwen en buurten de mate waarin bewoners voelen dat zij controle hebben over hun omgeving, kan vergroten of verkleinen. Newman bouwde voort op de ideeën van Jane Jacobs (1961) die een harde criticus was van de toen erg populaire ideeën over ‘moderne stedenbouw’ in de vorm van hoogbouw in een zee van groen met een strikte scheiding van wonen, werken en (auto) verkeer. Een ultiem Nederlands voorbeeld van dat soort moderne stedenbouw was de oorspronkelijke Amsterdamse Bijlmermeer: een wijk die uit oogpunt van sociale veiligheid op een dure ramp uitdraaide, maar die er nu weer mooi bijligt, nadat de meeste hoogbouw à raison van 1,5 miljard euro is afgebroken (Soomeren, Kleuver & Klundert, 2014).

Newman vond dat het eigenaarschap van – de controle over – een ruimte altijd heel eenduidig en helder moest zijn. Alleen zo wordt ruimte tot ‘verdedigbare ruimte’ (*‘defensible space’*). Volgens hem hoef je niet gelijk te grijpen naar de harde beveiligingsmaatregelen met sloten, tralies, hekken, prikkeldraad, maar kunnen beter ‘zachte’ maatregelen ingezet worden zoals een andere kleur of textuur, een symbolische poort, een lage heg, zwerfkeien als demarcatie, slimme beplanting (al dan niet met prikkels). Newman keek dus niet alleen naar de fysieke aspecten als beton, hekken, deuren, stenen en cement die een bepaald gedrag afdwingen (je komt er niet in, of niet doorheen), hij keek vooral naar hoe een omgeving door de bewoners gepercipieerd wordt. Door een poort neer te zetten heeft een bewoner de neiging het gebied achter de poort meer als zijn/haar territorium te zien, terwijl een potentiële onverlaat minder makkelijk doorloopt. Overigens heeft Newman vooral aandacht voor bewoners en gebruikers en nauwelijks voor de potentiële dader van criminaliteit en overlast.

Dat is een kritiekpunt dat niet alleen Newman, maar zeker ook andere CPTED-aanhangers toekomt. In een tweede boek – dat nauwelijks de aandacht trok – verlegde Newman zijn aandacht van de fysieke gebouwde omgeving naar de sociale omgeving (Newman, 1980). Je kan immers fysieke maatregelen nemen (poort, kleur, heg), maar je kan ook bewoners als een groep zien en sociale maatregelen nemen. Denk aan voorlichting, participatie en gezamenlijke acties zoals bij ‘Neighbourhoodwatch/Buurtpreventie’. Deze ‘sociale route’ werd in Nederland van meet af aan al bewandeld (Hajonides, 1987; Van Soomeren, 1987; Van der Voort & Van Wegen, 1990).

Box 9.1 Rekening houden met Sociale Veiligheid in het ontwerp

De specificatie van een zacht onderwerp als sociale veiligheid wordt voor de grote aannemerij steeds belangrijker, omdat meer en meer gewerkt wordt met aanbestedingen volgens het DBFM-model: Design-Build-Finance-Management. Bij een dergelijke aanbesteding van grote infrastructurele werken (van snelweg tot stadsplein) wordt niet alleen het ontwerp en de bouw van een groot project aanbesteed, maar blijft ook het beheer vele tientallen jaren de verantwoordelijkheid van de ontwerper/bouwer. Voor de offerende aanneemcombinatie is het dus zaak sociale veiligheid al aan de voorkant (preventief) in te bouwen, want dat scheelt in de beheerkosten. CROW – een onafhankelijke kennisorganisatie op het gebied van infrastructuur, openbare ruimte en verkeer en vervoer – combineerde de Europese norm CEN/TR 14383-2 en de Systems Engineering-aanpak en kwam met een strategische aanpak hoe om te gaan met sociale veiligheid in de openbare ruimte. (CROW, 2014)

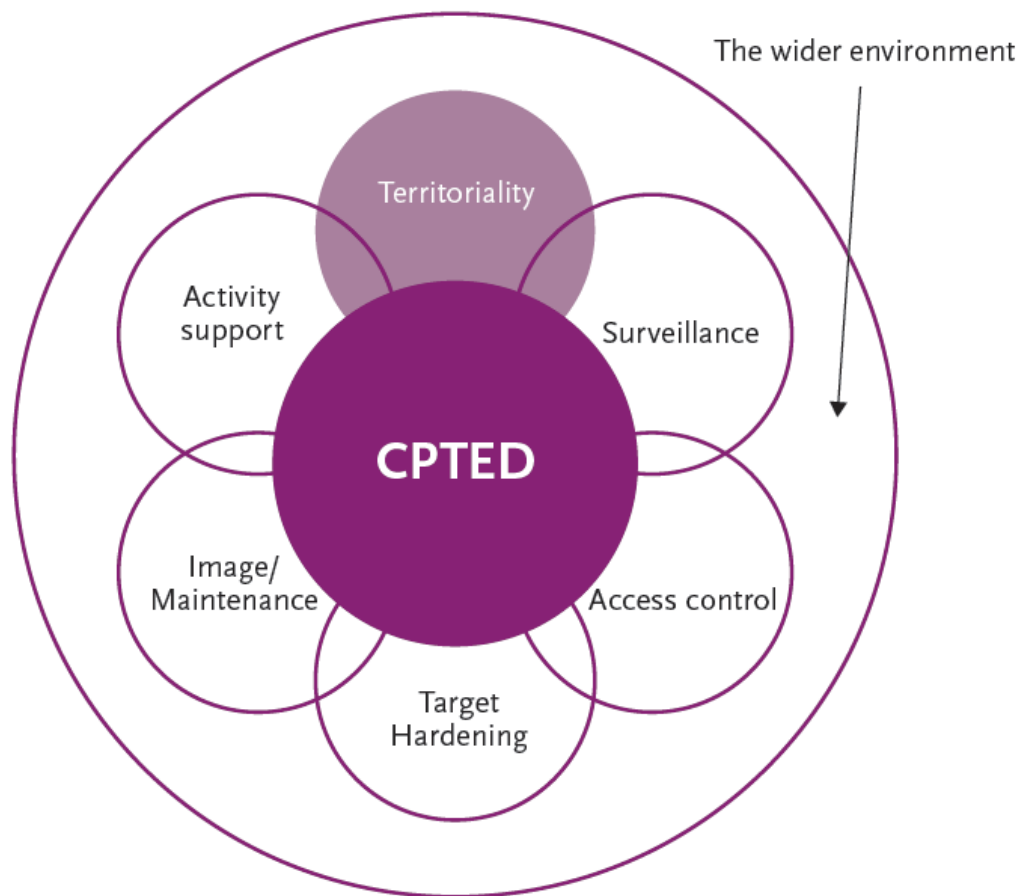
Aan het eind van de jaren negentig van de vorige eeuw werd deze gemengd fysiek-sociale aanpak ook populair in Amerika door een paper dat in 1998 op de jaarlijkse conferentie van de International CPTED Association (www.cpted.net) in Washington gepresenteerd werd door Saville en Cleveland (1998) die deze aanpak als '2nd generation CPTED' benoemden. Het gaat meestal om een mix van fysieke maatregelen (bijvoorbeeld een goed slot op de deur) en sociale maatregelen (uitleg over het gebruik van zo'n slot). Een bijzonder detail is dat Saville en Cleveland zich heel sterk baseerden op de Nederlandse ideeën achter het Politie Keurmerk Veilig Wonen. Een andere wortel van CPTED bestaat uit de 'environmental crime prevention'. Daar staat 'de dader' wel in het centrum van de belangstelling en ligt de focus op de geografische zoekpatronen van daders en het in kaart brengen en analyseren van 'hotspots'. In Engeland publiceerde Ronald Clarke studies naar wat hij noemde 'situational crime prevention' (1997). Volgens hem gaat het vooral om de directe omstandigheden waaronder crimineel gedrag ontstaat of plaatsvindt. Clarke werd later de aanjager van het Centrum voor Problem Oriented Policing (POP) waar massa's slimme tips en trucs te vinden zijn op het terrein van situationele preventie: www.popcenter.org/. In 2015 kreeg Clarke (zoals in 2012 de Nederlander Jan J.M. van Dijk) de Stockholm Prize of Criminology, de Nobelprijs voor de criminologenwereld. Niet alleen bij Clarke, maar eigenlijk meer in het algemeen verschoof vanaf de jaren negentig de aandacht van nieuwe ideeën, theorieën en steeds weer nieuwe begrippen naar praktische aanpakken van criminaliteit. In Noord-Amerika werd het boek van Timothy Crowe's 'Crime Prevention through Environmental Design' een succes. Hij definieert CPTED als: 'the proper design and effective use of the built environment can lead to a reduction in the fear of crime and the incidence of crime, and to an improvement in the quality of life.' (Crowe, 1991, p. 1; Crowe & Fennely, 2013, p. 280). In Nederland (en Noordwest-Europa) concentreerde men zich op programma's en kant en klare gestandaardiseerde aanpakken zoals het Politie Keurmerk Veilig Wonen, de Veiligheidseffectrapportage en Europese CPTED-norm.

9.3 Ontwerpprincipes

CPTED gebruikt een aantal eenvoudige principes. Zo benoemde Jane Jacobs principes als sociaal kapitaal, zichtbaarheid en territorialiteit. Oscar Newman maakte een onderscheid naar vier principes die samen zorgden voor 'defensible space': territorialiteit, informeel toezicht, imago en attractiviteit/aantrekkelijkheid. Tim Crowe onderscheidt drie overlappende principes: toegankelijkheid, informeel toezicht en territorialiteit. Cozens, Saville & Hillier (2005) vatten de verschillende aanpakken samen in zes principes (zie ook figuur 18.1):

1. territorialiteit
2. formeel en informeel toezicht (surveillance)
3. toegankelijkheid
4. beveiliging ('target hardening')
5. imago en beheer: aantrekkelijkheid
6. het faciliteren van positief gedrag

Figuur 9 .1 Zes principes van CPTED

Hieronder staan deze zes principes elk nader toegelicht. Box 9.2 geeft een samenvatting op basis van het Nederlandse handboek Veilig Ontwerp en Beheer.

Territorialiteit

Hierbij gaat het vooral over eigendom en eigenaarschap, of een gevoel van eigenaarschap. Een emotie waarbij individuen en groepen een ruimte/gebied benoemen als 'van mij', of 'van ons': '*dit is mijn tuin, wegwezen hier*'. Er is dus een duidelijke motivatie om de ruimte/het gebied te controleren en het als 'eigen bezit' te zien. Kleur, markering, poorten, veranderingen in vorm en textuur – denk aan een minimaal voortuintje, een andere kleur tegels voor de gevel – het zijn allemaal middelen met als doel het gevoel van territorialiteit te ondersteunen.

Toezicht

Bij 'toezicht' – in het Engels surveillance – moeten we een onderscheid maken tussen informeel toezicht van bewoners en formeel toezicht door politie, BOA's of beveiligers en semi-formeel toezicht dat uitgeoefend wordt door beroepsbeoefenaren die een andere hoofdtaak hebben, maar die ook toezicht houden; denk aan de conducteur, postbode of een conciërge. Toezicht is ook mogelijk met technische of mechanische middelen zoals via camera's/CCTV, drones, mobiele telefoons, of webcams. Er bestaan ook nog weer talloze tussenvormen. Denk aan het Nederlandse 'Burgernet' waarbij de politie bewoners in een gebied een SMS stuurt om op te letten. Toezicht veronderstelt dat er iets gezien/gehoord kan worden: zichtbaarheid. Alleen met goede zichtlijnen

en goede verlichting kan je ook echt iets zien. Maar voor echt effectief toezicht is er nog meer nodig dan alleen zichtbaarheid en – zoals Jane Jacobs dat noemt – ‘ogen op straat’. Het moet dan immers wel gaan om ogen die ook echt gemotiveerd zijn om iets te zien, en ogen die begrijpen wat ze zien (*‘is dat goed of fout wat ik daar zie’*). Vervolgens moeten die ogen doorgeven dat er iets moet gebeuren: schreeuwen, anderen waarschuwen, naar buiten rennen of de beveiligers/politie inschakelen. En dan zijn we er *nóg* niet, want de dader moet daarop ook weer reageren bijvoorbeeld door te stoppen en weg te rennen. Kortom: voordat toezicht echt effectief toezicht wordt, zijn er nogal wat stappen nodig.

Toegankelijkheid

Hier gaat het om echte of gepercipieerde beperking van de toegankelijkheid, en/of uitgangelijkheid (vluchtmogelijkheden) en doorgankelijkheid (denk aan compartimentering). We zien dit rijtje van ‘soorten’ toegankelijkheid helder voor ons als we kijken naar een woninginbreker, die eerst kijkt ‘hoe kom ik d’r in’ (bijv. tuin-keukendeur-achterom), dan na de echte inbraak gelijk naar de andere kant van de woning loopt en daar kijkt of de deur open kan (bijv. voordeur als tweede vluchtweg) en dan snel gaat zoeken, waarbij stevig afgesloten compartimenten (bijvoorbeeld een kluis) meestal met rust gelaten worden.

Beveiliging/Target hardening

Fysieke beveiliging die het moeilijker, of onmogelijk, maakt een gebouw of ruimte te betreden, of een object te vernielen. Dit is de meest traditionele reactie: maak het de dader zo moeilijk mogelijk met sloten, tralies, hekken, stevige deuren en ramen, poorten. De middeleeuwse ‘kasteel- en ommuringsaanpak’. Het is nog vaak een heel effectieve en soms noodzakelijke strategie.

Imago en beheer

Soms wordt de term imago gebruikt: ziet een gebied er mooi en schoon uit? Is het een aantrekkelijk gebied? Soms kijkt men naar de activiteit: onderhoud en beheer. Het gaat erom een gebied vrij te houden van vernielingen, rommel, graffiti, vervuiling en verloedering. Daarbij baseert men zich op de ‘broken windows theory’ (Wilson & Kelling, 1982). Als de eerste ruit is ingegooid, dan volgen er daarna snel meer. Een gebied moet dus ‘verzorgd’ uitzien. Dit is ook voor veel mensen – bewust of onbewust – een indicator dat er iemand is die het gebied verzorgt en dus ook in de gaten houdt (toezicht). Als dat niet het geval is, kan dat juist aanleiding geven voor onveiligheidsgevoelens en meer criminaliteit en verloedering.

Activity support: positief gebruik en gedrag faciliteren

Creëer een omgeving die graag door ‘nette’ mensen gebruikt en bevolkt wordt. Een dergelijke ‘betere mix van gebruikers’ is ook van belang bij crowd management: een goede mix van verschillende ‘soorten’ mensen in een massa (jong/oud, man/vrouw) geeft al snel een meer relaxte sfeer en is ook minder risicovol dan een groep van alleen jonge (bierdrinkende) mannen (Hoek, Van Soomeren & Vos, 2014).

Box 9.2 Een handige Nederlandse samenvatting: ZETA

Het Nederlandse handboek Veilig Ontwerp en Beheer (zie 'suggesties voor verder lezen') gebruikt de Griekse letter zèta en dikt de zes CPTED-principes in tot vier principes:

- **zichtbaarheid** en overzichtelijkheid:
 - zien en gezien worden (of gehoord worden)
 - licht/verlichting
 - camera's (die echt zien en reageren)
- **eenduidigheid** en een duidelijke zonering van territoria:
 - eigenaarschap (privé/semiprivé; semi-openbaar/openbaar)
 - duidelijke routing/markering (waar kan/moet ik heen?)
- **toegankelijkheid**:
 - routing
 - oriëntatie
 - vluchtwegen
 - afsluiten/ontoegankelijk maken
- **aantrekkelijkheid**:
 - schoon en heel
 - prettig, goed verlicht (soort licht)
 - wind, zon, klimaat

9.4 Procesinstrumenten

Misschien nog wel belangrijker dan de vraag 'wat' te doen, is de vraag: 'hoe' doe je het? Hoe kom je samen met alle betrokken partijen tot de best mogelijke oplossingen om een specifiek criminaliteitsprobleem aan te pakken of te voorkomen? Hoe zorg je voor een effectieve implementatie en uitvoering? In Nederland is een aantal procesinstrumenten ontwikkeld, zoals het Politie Keurmerk Veilig Wonen®, het Keurmerk Veilig Ondernemen (KVO), de methode Veilig Rond en In School (VRIS), de Kwaliteitsmeter Veilig Uitgaan en de Veiligheidseffectapportage (VER). Deze zijn beschikbaar via het CCV (www.hetccv.nl). We gaan hier nader in op het politiekeurmerk en de VER.

Het PKVW: Politie Keurmerk Veilig Wonen®

Van alle procesinstrumenten bevat het Politie Keurmerk Veilig Wonen (PKVW) verreweg de meeste inhoudelijke eisen (wat te doen), maar daarnaast wordt ook aangegeven hoe je de goede eisen selecteert en hoe je er vervolgens integraal mee aan de slag gaat. Het PKVW werd na een eerste korte experimenteerperiode in Nederland eind jaren negentig geïmplementeerd om de criminaliteit te verminderen (in concreto: woninginbraak, autocriminaliteit, diefstal, vandalisme en overlast) en de onveiligheidsgevoelens terug te brengen via omgevingsgerichte, architectonische en beveiligingsmaatregelen. Verplicht zijn de voorschriften echter niet (box 9.3).

Illustratie 9.1 Het Politie Keurmerk Veilig Wonen (PKWW)

Het PKWW kijkt zowel naar het planologisch/stedenbouwkundig niveau als naar het gebouwoontwerp, de inrichting, het beheer en de gebouwcomponenten (deur, raam, slot, licht). Er bestaan twee handboeken: nieuwbouw en bestaande bouw. Per handboek worden enkele tientallen eisen onderscheiden. Beide handboeken kenmerken zich door een strikt format. Per eis wordt een onderscheid gemaakt tussen het 'wat' (in ontwerptaal: de prestatie-eis; wat moet er bereikt worden), het 'hoe' en uitleg over de toepassing en interpretatie van de eis. Per eis/aanbeveling wordt steeds duidelijk een relatie gelegd naar andere eisen/aanbevelingen die relevant zijn. Het gaat dus niet om het domweg toepassen van één of meer simpele eisen en aanbevelingen, maar het gaat om de samenhang. De opbouw van de handboeken is wel vergeleken met een sprong van een parachutist: ver van boven kijk je naar de stedenbouwkundige randvoorwaarden zoals routes, de wijkontsluiting, schaalgrootte, bebouwingshoogte, verkaveling en wijkvoorzieningen. Vervolgens kijk je al dalende naar de openbare ruimte met verlichting, parkeren, binnenterreinen, haltes van het openbaar vervoer, straatmeubilair en het beheer (en beheerplan), waarna de kavels in beeld komen met hun bergingen, achterpaden en erfafscheidingen. Dan komen we pas bij het gebouw met zijn ingang, de ontsluiting en toegankelijkheid en de collectieve fietsenstalling. Als we echt geland zijn, zien we de woning met het zicht op de openbare ruimte, de deuren, ramen, bergingen en rookmelders. De CPTED-parachutist springt dus met een parachute die automatisch op het hoogste schaalniveau opspringt en die hem al afdalende dwingt om goed naar elk schaalniveau te kijken. In die zin is het toetsproces strak voorgeprogrammeerd.

Box 9.3 Sociale Veiligheid verplicht onderdeel in het plannings- en ontwerpproces?

In Nederland is de toepassing van instrumenten als het PKWW niet verplicht. Wel worden in het Bouwbesluit eisen gesteld met betrekking tot brandveiligheid en inbraakwerendheid. In Niedersachsen hanteert men eveneens een niet-verplicht Qualitätsiegel für sicheres Wohnen. In andere landen en steden wordt soms de hardere verplichtende wettelijke weg gevolgd. In Frankrijk is er bijvoorbeeld een wet waarin een veiligheidseffectrapportage bij grotere bouwprojecten verplicht gesteld wordt. De Franse aanpak werkt met l'Etude Sécurité et Sureté Publique (ESSP). Hierbij wordt er op basis van een bouw/ontwikkelingsplan voorafgekeken wat de mogelijke risico's voor criminaliteit en onveiligheidsgevoelens zijn.

De Veiligheidseffectrapportage (VER)

De VER is ontwikkeld om de veiligheidsrisico's van ruimtelijke plannen en bouwplannen inzichtelijk te maken (box 9.4). Nog vóór de daadwerkelijke bouw begint, worden mogelijke risico's in beeld gebracht en veiligheidsmaatregelen voorgesteld. Het doel van een VER is om via een gestructureerd en transparant proces samen met de betrokkenen:

1. zicht te krijgen op de veiligheidsrisico's (analyse);
2. het ambitieniveau en maatregelen te bepalen (ontwerpen);
3. de veiligheid te borgen; ook tijdens en na afronding van het bouwproces (bouw en beheer).

De VER richt zich op het samenwerkingsproces tussen de publieke en private partijen die betrokken zijn bij het project. De methodiek brengt de veiligheidspartners aan tafel en zorgt ervoor dat zij elk hun verantwoordelijkheid nemen. Het initiatief voor een VER ligt meestal bij het bevoegd gezag. Bij de meeste bouwprojecten is dit de gemeente (CCV, 2007).

Box 9.4 VER stationsomgeving Alphen aan den Rijn

De Alphense wethouder Hans Groen in 't Wout over het nut van de VER bij het opstellen van het masterplan en beeldkwaliteitsplan voor de stationsomgeving:

'In de tweede helft van de jaren negentig was de introductie van de portefeuille "integrale veiligheid" in Alphen een betrekkelijke noviteit. Er heerste scepsis bij deskundigen op gebieden als verkeer, criminaliteit en brandveiligheid. Men zei: "Wij hebben die deskundigheid toch al?" De speciaal aangestelde beleidsmedewerker en ik (...) konden laten zien dat binnen de gemeente een kerstboom aan overleggen over veiligheid was opgetuigd. Toen daar de bezem doorheen was gehaald, was de basis voor een structurele benadering van integrale veiligheid gelegd. De VER sloot daar perfect bij aan: een onafhankelijk inhoudelijk advies waarin alle belangen zijn meegewogen, maar dat niet wordt gehinderd door lokale politieke gevoeligheden en financiële afwegingen. (...) Door samen een veilige, duurzame en kosteneffectieve oplossing te bedenken, zitten we niet meer achteraf met de brokken. Dat is voor mij als bestuurder de grootste winst van de VER.'

(Groen in 't Wout, 2009, p. 50).

Een Europese Norm

Er bestaan in Nederland, in Europa en wereldwijd voor bijna alles 'normen'. Afspraken over de eigenschappen van een product, of afspraken over hoe we een proces inrichten. Er is ook een serie Europese normen voor CPTED. De door het European Standardisation Institute (CEN) uitgebrachte norm NPR-CEN/TR 14383-2 (NPR-CEN, 2007) kwam na tien jaar overleg en consensusvorming van Europese betrokkenen (politie/justitie, planning/ontwerp, bouw/beheer) tot stand en werd ooit benoemd als 'the only Crime Prevention Standard in Europe since the Roman Empire' (Grönlund e.a., 2014). De tekst van deze norm geeft aanbevelingen voor een duidelijk managementproces voor het in een plan en ontwerp inbouwen van criminaliteitspreventie. Volgens deze norm zou lokaal bij een bouwproject een politiek of bestuurlijk overheidsorgaan zoals een gemeenteraad en/of college van B & W starter en/of trekker moeten zijn voor CPTED. Daarbij moeten zij drie basale 'vragen vooraf' helder beantwoorden:

- **Waar:** een exacte gebiedsafbakening;
- **Wat:** een exacte omschrijving van de van belang zijnde specifieke typen van criminaliteit (en/of overlast en ander ontoelaatbaar gedrag) en daarbij eventueel de keuze om onveiligheidsgevoelens (liefst: bij wie en hoe veroorzaakt) mee te nemen;
- **Wie:** de stakeholders: zowel de probleemveroorzakers, de probleemschtoffers als de mogelijke probleemoplossers.

Pas na beantwoording van deze vragen kunnen de autoriteiten een startdocument maken waarin alle genoemde zaken vastgelegd worden: wat gaan we met wie doen om te zorgen dat het in het afgebakende gebied sociaal

veilig wordt/ blijft? Tevens dient bekend te zijn hoe de uitkomsten geëvalueerd gaan worden (audit/evaluatie). Daarbij kan eventueel sprake zijn van het doen van een voormeting voorafgaand aan de realisatie van het project en een nameting, zodat een beter zicht op de maatschappelijke effecten (outcomes) mogelijk wordt. Voor de hele aanpak wordt vaak een werkgroep ingericht, al dan niet met een stuurgroep van beslissers daarboven. De Europese norm geeft voor dat CPTED-proces een flow-chart. Meer informatie over deze norm/standaard is te vinden in Grönlund, Korthals Altes & Van Soomeren 2014.

De procesaanpak in de zojuist besproken Europese sociale veiligheidsnorm NPR-CEN/TR 1483-2 lijkt sterk op de aanpak van de internationale ISO-normen (International Organization for Standardization) zoals op het terrein van kwaliteitsmanagement (ISO 9000), duurzaamheid/milieu (ISO 14000) en risicomanagement (ISO 31000). Voor de Europese CPTED-norm, maar ook voor alle genoemde wereldwijde ISO-normen geldt dat ze niet wettelijk verplicht zijn. Maar als je samen afsprekt 'conform de norm te werken', dan geldt 'afspraken is afspraak'. De normen zijn dus vrijwillig, maar – als je besluit ermee te werken – niet vrijblijvend.

9.5 Werkt het?

Veilig Ontwerp en Beheer/CPTED is een praktische aanpak waarbij met diverse betrokken partijen de sociale veiligheid in een gebied gediend is. CPTED wordt tegenwoordig bijna overal in de wereld toegepast en Nederland was, is en blijft een voorloper op dit terrein. Evaluaties en meta-evaluaties laten zien dat deze aanpak goed werkt. Zo lieten de econometristen Vollaard en Van Ours zien dat het effect van standaard in woningen ingebouwde inbraakwerendheid (een bouwbesluit-eis sinds 1999) enorm is: 26 procent minder inbraken in de nieuwe beter beveiligde woningen, zonder dat er sprake is van verplaatsingseffecten (Vollaard & Van Ours, 2011, p. 503). Al eerder liet onderzoek in Nederland en de UK het positieve effect zien van zowel het PKWW als het Engelse keurmerk Secured by Design (SbD). Nederlands onderzoek liet een daling van tachtig procent in de woninginbraken zien bij toepassing van het PKWW (Nauta, 2004). Ook andere gelegenheidsdelicten zoals diefstal, vandalisme en geweld op straat lijken onder invloed van PKWW en SbD te verminderen. Ook onveiligheidsgevoelens nemen significant af onder invloed van het PKWW (Lopez & Veenstra, 2010). Vergelijkbare uitkomsten zien we in het Verenigd Koninkrijk (Armitage & Monchuk, 2010/5). En dan is dit nog slechts een greep uit de onderzoeksliteratuur. Zie voor een overzicht ook de feiten die het lectoraat Criminaliteitsbeheersing & Recherchekunde (Politieacademie Apeldoorn) op een rijtje zette (Klein Haneveld, Boes & Kop, 2012). Het zijn uitkomsten die laten zien dat de CPTED-instrumenten hun geld opleveren. Een woninginbraak brengt immers een kleine 5000 euro per woning aan maatschappelijke kosten met zich mee. Bij CPTED gaat het oud-Hollandse gezegde op: de cost gaet voor de baet uyt!

Kernbegrippen

Crime Prevention Through Environmental Design (CPTED)

Politie Keurmerk Veilig Wonen (PKWW)

Veiligheidseffectrapportage (VER): Veilig Ontwerp en Beheer

Vragen/opdrachten

1. Benoem de CPTED/Veilig Ontwerp en Beheer-ontwerpcriteria.
2. Wat wordt verstaan onder een 'fysieke omgeving' en een 'sociale omgeving'?
3. In hoeverre is rekening houden met sociale veiligheid verplicht bij het ontwerp van nieuwbouw in Nederland?
4. Op welke manier kun je in het ontwerpproces rekening houden met de sociale veiligheid?
5. Benoem een aantal CPTED-maatregelen die gericht zijn op (a) de fysieke omgeving en (b) de sociale omgeving.

Suggesties voor verder lezen

<http://costtu1203.eu>

www.hetccv.nl

www.popcenter.org

www.veilig-ontwerp-beheer.nl

Luten, I., M. Lopéz, T. Woldendorp & C. van Zwan (2012, oorspr. 2008). *Handboek Veilig Ontwerp en Beheer: sociale veiligheid in buitenruimten, gebouwen en woningen*. Bussum: THOTH.

Hoofdstuk 9 Basisboek Integrale Veiligheid 2016 | 3e druk | 545 pagina's | paperback. Reeks: Boom studieboeken criminologie & veiligheid. ISBN: 978-94-6236-567-4.

<http://www.veilig-ontwerp-beheer.nl/activiteiten/nieuws/2016FlyerBasisboekintegraleveiligheid.pdf>

Paul van Soomeren, DSP-groep Amsterdam: www.DSP-groep.nl; pvansoomeren@DSP-groep.nl